

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної та економічної освіти
Кафедра філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ”

підготовки здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
за освітньо-професійною програмою: “Середня освіта (історія та
громадянська освіта)”

Укладачі:

к.іст.н., доц. Шалашна Н.М.

PhD Бондаренко П.С.

Дніпро-Слов’янськ – 2023 р.

УДК 94(477)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ДДПУ

(протокол № 9_ від 23.06.2023 р.)

Рецензенти:

Саяпіна Світлана Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Воронова Надія Сергіївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Історія церкви та релігійної думки в Україні. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять та самостійної роботи: навчальний посібник / Донбаський державний педагогічний університет; уклад. Н.М. Шалашна, П.С. Бондаренко. Дніпро-Слов'янськ: ДДПУ, 2023. 46 с.

Навчальний посібник призначений для підготовки до практичних занять з курсу «Історія церкви та релігійної думки в Україні». Метою навчального посібника є забезпечення якісного опрацювання кожної з тем навчального курсу та допомога в самостійній роботі. Посібник містить плани практичних занять, списки рекомендованої літератури та методичні вказівки щодо роботи над питаннями. Видання призначено для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності А4.03 Середня освіта (історія та громадянська освіта).

© ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет

© Кафедра філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін

© Н.М. Шалашна

ЗМІСТ

Вступ	4
Загальні інструкції щодо підготовки до практичних занять	8
Тематика практичних занять та методичні рекомендації до підготовки	12
Загальні рекомендації щодо виконання самостійної роботи	35
Завдання самостійної роботи	38
Рекомендована література	43

ВСТУП

Дисципліна «Історія церкви в Україні» посідає особливе місце в системі фахової підготовки майбутніх учителів історії, оскільки вона поєднує в собі елементи політичної, соціальної, культурної та духовної історії, розкриваючи одну з ключових складових історичного розвитку українського суспільства. Церковна історія в українському контексті не є ізольованою галуззю знання: вона тісно пов'язана з історією державності, етноконфесійних процесів, формування національної ідентичності, а також із загальноєвропейськими та світовими релігійними трансформаціями. Саме тому вивчення цієї дисципліни органічно доповнює курси історії України, всесвітньої історії, історії культури, спеціальних історичних дисциплін та історичного краєзнавства.

Історія церкви в Україні відображає складний і багатовимірний процес взаємодії релігійних інституцій із суспільством і владою упродовж століть. Від християнізації Русі та становлення Київської митрополії до конфесійних поділів ранньомодерної доби, від Берестейської унії до трансформацій церковного життя у XIX–XX ст., церковні структури виступали не лише духовними центрами, а й важливими соціальними та культурними інститутами. Вони впливали на освіту, право, мистецтво, повсякденну культуру, а в критичні моменти історії — на процеси націєтворення та збереження історичної пам'яті. Усвідомлення цих взаємозв'язків є необхідною умовою для цілісного розуміння історичного розвитку України.

Для майбутніх учителів історії та громадянської освіти курс «Історія церкви в Україні» має особливе професійне значення. Він формує здатність коректно й неупереджено висвітлювати конфесійні процеси в навчальному процесі, що є особливо актуальним у поліконфесійному та культурно різноманітному українському суспільстві. Опанування дисципліни сприяє розвитку навичок роботи з різними типами історичних джерел (церковно-канонічними текстами, актовими матеріалами, агіографією, полемічною

літературою тощо), а також умінню критично аналізувати історіографічні концепції та сучасні інтерпретації церковної історії. Це дозволяє майбутньому вчителю уникати спрощених схем і конфесійно заангажованих трактувань, формуючи в учнів науково обґрунтоване бачення минулого.

Метою вивчення навчальної дисципліни **«Історія церкви та релігійної думки в Україні»** є формування у здобувачів системного уявлення про процеси становлення та розвитку релігійного і церковного життя на теренах України від давнини до сьогодення.

Успішній реалізації даної мети сприяє виконання наступних **завдань**:

- формування системних знань про етапи розвитку християнських церков та інших релігійних конфесій на українських землях;
- з'ясування ролі церкви в політичному, соціальному та культурному житті різних історичних епох;
- аналіз міжконфесійних відносин і їхнього впливу на суспільні процеси;
- вироблення навичок порівняльного аналізу церковних моделей у ширшому європейському контексті;
- розвиток історичного мислення та професійної відповідальності майбутнього педагога.

У сукупності ці завдання спрямовані на підготовку фахівця, здатного інтегрувати знання з історії церкви в загальний курс історії та ефективно працювати в сучасному освітньому середовищі.

В результаті опанування курсу здобувачі набудуть наступних **компетентностей**:

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі середньої освіти, що передбачає застосування теоретичних знань і практичних умінь із наук предметної спеціальності, педагогіки, психології, теорії та методики навчання і характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу *на рівні базової середньої освіти*.

ЗК7. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК8. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК10. Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

ПК 1. Знання та розуміння змісту й методології фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін.

ПК 2. Знання сучасних досліджень в галузі історії.

ПК 3. Знання категоріально-понятійного апарату історичної науки, здатність орієнтуватися у науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.

ПК 5. Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот.

ПК 6. Здатність здійснювати критичний аналіз джерел інформації та використовувати їх у професійній діяльності.

Вказані компетентності мають реалізовуватись у наступних **результатах навчання:**

ПРН 13. *Демонструє* знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і

свобод людини в Україні.

ПРН 14. *Уміє інтегрувати* в освітній процес знання про основні історичні етапи становлення України як держави та особливості розвитку української культури; усвідомлено формувати у здобувачів розуміння цінності незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України, громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина; *цінувати* різноманіття та мультикультурність, керуватися в педагогічній діяльності етичними нормами, принципами толерантності, взаємоповаги, діалогу та співробітництва.

ПРН 16. *Демонструє* знання змісту фундаментальних і спеціальних галузей історичної науки та спеціальних історичних дисциплін, *пояснює* і *характеризує* історичні процеси і події у їх порівнянні та взаємозв'язку.

ПРН 17. *Знає* і *аналізує* сучасні наукові дослідження з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних дисциплін та *імплементує* знання у навчальну і практичну діяльність.

ПРН 18. *Орієнтується* в історичному часі, застосовуючи періодизацію, характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно *оперує* спеціальною термінологією.

ПРН 19. *Демонструє* інтегроване мислення, *пояснює* цілісну картину суспільно-історичного розвитку через міжпредметні зв'язки.

ЗАГАЛЬНІ ІНСТРУКЦІ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття з навчальної дисципліни «Історія церкви та релігійної думки в Україні» проводяться у формі семінарів. Семінарське заняття є однією з провідних форм навчально-дослідницької роботи в межах курсу та має важливе значення для формування професійних компетентностей майбутнього вчителя історії та громадянської освіти. Його зміст і структура спрямовані на активне, проблемно-аналітичне опрацювання навчального матеріалу, поглиблення знань, здобутих під час лекцій, а також на розвиток умінь самостійного історичного й світоглядного мислення. На відміну від лекційних занять, семінар передбачає безпосередню участь здобувачів освіти в обговоренні, аргументоване висловлення власних позицій, ведення фахової дискусії та колективний аналіз церковно-релігійних процесів і явищ у різні історичні епохи.

Підготовка до семінарського заняття має бути системною, цілеспрямованою та ґрунтуватися на усвідомленні навчальних завдань конкретної теми. Насамперед здобувач освіти повинен уважно ознайомитися з темою та планом заняття, виокремити ключові проблемні питання, основні поняття й категорії. Обов'язковим є опрацювання конспекту лекцій, рекомендованої навчальної та наукової літератури, а також, за можливості, першоджерел — церковних документів, богословських текстів, полемічної літератури, пам'яток канонічного права. У процесі підготовки доцільно вести структуровані записи, фіксувати хронологію подій, персоналії, основні ідейні напрями та історіографічні підходи. Особлива увага приділяється виявленню причинно-наслідкових зв'язків, порівняльному аналізу моделей церковного розвитку та різної ролі церкви в суспільстві в різні епохи.

Метою семінарських занять є формування у здобувачів освіти здатності самостійно аналізувати історію церкви та релігійної думки в Україні, працювати з різними типами джерел, критично оцінювати факти й

інтерпретації, аргументовано відстоювати власну позицію та брати участь у фаховій дискусії. У ході семінарів студенти мають удосконалити вміння логічно й послідовно викладати матеріал, застосовувати наукові поняття, співвідносити релігійні процеси з ширшим соціально-політичним і культурним контекстом. Очікуваним результатом є не лише засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток професійного мислення майбутнього педагога та його готовність коректно й відповідально використовувати знання з історії церкви й релігійної думки в освітній практиці.

Тематика практичних занять розроблена відповідно до загальної мети освітньо-професійної програми «Середня освіта (історія та громадянська освіта)». Підготовка до практичного заняття здійснюється у два етапи й охоплює теоретичну та практичну складові, кожна з яких є обов'язковою. Теоретичний етап передбачає опрацювання рекомендованих до теми джерел і літератури, самостійне осмислення матеріалу за кожним питанням плану. Важливу роль на цьому етапі відіграють консультації викладача, водночас провідне значення має самостійна робота здобувачів освіти. Під час підготовки студент самостійно обирає форми фіксації матеріалу: письмове конспектування, використання інформаційно-комунікаційних технологій, створення опорних схем, ментальних карт, таблиць чи інших візуалізацій.

Основним джерелом інформації для підготовки до практичних занять є лекційний матеріал і рекомендований до курсу підручник. До кожної теми подано перелік додаткової літератури. Допускається також самостійний пошук інформації в бібліотечних фондах і мережі Інтернет за умови дотримання вимог наукової коректності, відповідності змісту цілям заняття та використання достовірних і фахових ресурсів.

Практичні завдання передбачають обговорення результатів самостійної підготовки в академічній групі. Обговорення може відбуватися у формі дискусії, розгорнутої бесіди, наукової конференції, «круглого столу» або

інших інтерактивних форм, особливо під час розгляду дискусійних і проблемних питань історії церкви та релігійної думки в Україні.

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, отриманих під час практичного заняття здійснюється за такими **критеріями**:

- під час опитувань – за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття;
- під час тестування – за правильні відповіді на запитання тесту з теми заняття;
- у процесі виконання ситуаційних вправ і завдань – за запропонований правильний алгоритм (послідовність) виконання завдання; за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні; за володіння формулами й математичними методами, необхідними для виконання завдання; за отриманий правильний результат.

Оцінювання рефератів, доповідей, есе, презентацій тощо за визначеними темами здійснюється відповідно до таких критеріїв:

- за повноту та використання сучасних концепцій і джерел інформації (крім лекційного конспекту, має бути ще не менше трьох джерел інформації);
- за оформлення роботи згідно з вимогами і наявність посилань на використану літературу та джерела;
- за наявність змістовних висновків;
- за глибокі знання навчального матеріалу, що містяться в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах.

У разі виявлення невідповідності результатів навчання окремим критеріям із тієї чи тієї форми контролю знань кількість балів, яка виставляється здобувачу, може бути знижена:

- за неповну відповідь;
- за кожную неправильну відповідь;

- за невчасне виконання завдання;
- за недостовірність поданої інформації;
- за недостатнє розкриття теми;
- за відсутність посилань на літературні джерела.

Максимальна кількість балів за одне практичне заняття - 6 балів, всього за курс 54 бали.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ

Тема 1. Дохристиянські вірування на території України.

Мета заняття: Ознайомитись із релігійними віруваннями східних слов'ян до прийняття християнства. Розглянути слов'янський пантеон богів та основні культові практики. Проаналізувати роль язичництва у суспільному житті та вплив на подальший розвиток духовної культури.

Питання для обговорення:

1. Значення язичництва в релігійній історії України.
2. Джерела інформації про язичницькі вірування (літописи, археологічні знахідки, етнографічні дані).
3. Особливості східнослов'янського язичництва як релігійної системи.
4. Пантеон східнослов'янських богів.
5. Демонологія східних слов'ян.
6. Культові практики східнослов'янського язичництва (обряди, культові місця, ідоли, жерці).

Методичні рекомендації з підготовки:

1. Значення язичництва в релігійній історії України.

Під час підготовки до першого питання доцільно розглядати язичництво не лише як «дохристиянський» етап, а як самостійну, цілісну світоглядно-релігійну систему, що відіграла фундаментальну роль у формуванні духовної культури східних слов'ян. Рекомендується звернути увагу на функції язичництва в суспільстві: світоглядну, регулятивну, інтегративну, виховну. Важливо проаналізувати, яким чином язичницькі уявлення впливали на соціальні відносини, господарський уклад, моральні норми, календарну обрядовість. Окрему увагу слід приділити проблемі спадковості між язичництвом і християнством, зокрема явищу двовір'я та трансформації язичницьких елементів у християнській традиції. Підготовка

має включати осмислення сучасних історіографічних підходів до оцінки язичництва від негативно-еволюціоністських до культурологічних і релігієзнавчих.

2. Джерела інформації про язичницькі вірування.

Готуючись до цього питання, студентам варто чітко усвідомити обмеженість і специфіку джерельної бази з історії язичництва. Рекомендується структурувати матеріал за типами джерел. По-перше, літописні та писемні джерела (насамперед «Повість минулих літ», візантійські, арабські, європейські джерела), звертаючи увагу на їхню християнську оптику та ідеологічну заангажованість. По-друге, археологічні знахідки: культові місця, ідоли, поховальні комплекси, предмети ритуального призначення. Тут важливо розуміти методи археологічної інтерпретації та уникати надмірних реконструкцій. По-третє, етнографічні та фольклорні матеріали — народні вірування, обряди, звичаї, календарна обрядовість, які зберегли риси дохристиянського світогляду. Доцільно наголосити на необхідності критичного зіставлення різних типів джерел і розуміння їхньої інформативності та меж достовірності.

3. Особливості східнослов'янського язичництва як релігійної системи.

При опрацюванні цього питання слід відійти від спрощеного уявлення про язичництво як «набір вірувань» і розглядати його як цілісну релігійну систему. Рекомендується проаналізувати політеїстичний характер вірувань, тісний зв'язок із природою, аграрним циклом і родоплемінною організацією суспільства. Важливо звернути увагу на локальний і регіональний характер язичницьких культів, відсутність єдиного канону та догматичної системи. Доцільно порівняти східнослов'янське язичництво з віруваннями інших індоєвропейських народів, окресливши спільні риси й відмінності. Окремо варто зупинитися на ролі міфу як основної форми релігійного мислення та на синкретизмі язичницьких уявлень.

4. Пантеон східнослов'янських богів.

Підготовка до цього питання передбачає систематизацію знань про головних і другорядних богів східнослов'янського пантеону. Рекомендується почати з аналізу так званої «реформи Володимира» 980 року як спроби створення загальнодержавного пантеону. Важливо охарактеризувати функції та символіку основних божеств (Перун, Дажбог, Хорс, Стрибог, Мокош, Велес), їхній зв'язок із природними стихіями, війною, господарством, родючістю. Доцільно звернути увагу на проблеми інтерпретації образів богів у джерелах, дискусії щодо їхнього походження та функціональної ієрархії. Варто також розглянути питання локальних культів і божеств, які не входили до «офіційного» пантеону, але відігравали важливу роль у народних віруваннях.

5. Демонологія східних слов'ян.

Готуючись до розгляду демонології, студентам слід усвідомити, що вона є невід'ємною складовою язичницького світогляду, тісно пов'язаною з повсякденним життям людини. Рекомендується класифікувати демонологічних персонажів за середовищем існування (лісові, водяні, домашні, польові, нічні духи) та за функціями (охоронні, шкідливі, амбівалентні). Важливо простежити, як уявлення про духів відображали страхи, соціальний досвід і моральні уявлення громади. Доцільно звернути увагу на трансформацію демонологічних образів у християнський період, їхню демонізацію та збереження у фольклорній традиції. Під час підготовки варто використовувати етнографічні записи та порівнювати регіональні варіанти вірувань.

6. Культіві практики східнослов'янського язичництва.

Останнє питання потребує комплексного підходу, що поєднує опис і аналіз. Рекомендується розглянути основні види обрядів (календарні, родинно-побутові, ініціаційні, поховальні) та їхній символічний зміст. Важливо охарактеризувати культові місця (святилища, капища, природні

сакральні об'єкти), матеріальні атрибути культу (ідоли, жертovníки) і роль жерців та волхвів у релігійному житті громади. Доцільно проаналізувати зв'язок культових практик із соціальною структурою та владою, а також їхню трансформацію після християнізації Русі. Під час підготовки слід уникати міфологізації теми, спираючись на наукові дані та археологічні інтерпретації.

Практичне завдання (одне на вибір):

1. Охарактеризувати конкретні елементи язичницької культури, які збереглися в народних традиціях.
2. Підготувати есе (1–2 стор.) на тему: "Чи можна язичництво вважати релігією?"
3. Дослідити місцеві легенди та обряди, що мають язичницьке коріння, та представити їх у вигляді доповіді-презентації.

Тема 2. Процеси християнізації Русі.

Мета заняття: Ознайомитись з основними етапами та особливостями християнізації Русі. Проаналізувати політичні, соціальні та культурні наслідки прийняття християнства. Вдосконалити навички критичного аналізу історичних джерел і наукової літератури з теми.

Питання для обговорення:

1. Передумови християнізації Русі.
2. Історичні джерела про хрещення Русі.
3. Процес християнізації, його особливості.
4. Вплив прийняття християнства на політичні та культурні процеси.

Методичні рекомендації з підготовки:

1. Передумови християнізації Русі

Під час підготовки необхідно з'ясувати комплекс політичних, соціально-економічних та культурних передумов запровадження християнства на Русі. Особливу увагу варто звернути на міжнародне становище Київської Русі, розвиток дипломатичних зв'язків із Візантією та

європейськими державами, а також потребу зміцнення князівської влади. Необхідно розкрити роль попереднього поширення християнства серед окремих верств населення та діяльність княгині Ольги. Важливо проаналізувати кризу язичництва як політеїстичної системи та спробу князя Володимира реформувати язичницький культ. Доцільно також звернути увагу на цивілізаційне значення вибору християнства східного обряду та вплив релігійного чинника на формування державності.

2. Історичні джерела про хрещення Русі

У процесі підготовки слід визначити основні групи джерел, що висвітлюють хрещення Русі: літописні, церковні, візантійські, західноєвропейські та археологічні. Особливу увагу необхідно приділити аналізу «Повісті минулих літ» як головного нарративного джерела. Важливо з'ясувати, які відомості про хрещення Русі містяться у візантійських хроніках та житійній літературі. Доцільно звернути увагу на проблеми достовірності джерел, їх політичну та конфесійну заангажованість. Необхідно проаналізувати суперечливі аспекти датування та обставин хрещення князя Володимира і населення Києва. Варто також врахувати значення археологічних пам'яток для реконструкції процесу поширення християнства.

3. Процес християнізації, його особливості

Готуючи питання, необхідно простежити основні етапи запровадження християнства на Русі та визначити специфіку цього процесу. Слід звернути увагу на офіційне хрещення князя Володимира, масове хрещення киян та поширення нової віри в регіонах держави. Важливо проаналізувати методи християнізації, поєднання добровільного прийняття нової релігії з примусовими заходами. Необхідно показати тривале співіснування християнства та язичницьких традицій, виникнення явища двовір'я. Доцільно розкрити роль церковної організації, монастирів і духовенства у поширенні християнської культури. Особливу увагу слід приділити регіональним особливостям християнізації та її поступовому характеру.

4. Вплив прийняття християнства на політичні та культурні процеси

Під час підготовки необхідно визначити наслідки християнізації для розвитку Київської Русі. Важливо проаналізувати вплив нової релігії на зміцнення князівської влади, міжнародний авторитет держави та інтеграцію Русі до християнського світу. Необхідно звернути увагу на розвиток писемності, освіти, літописання, архітектури та іконопису. Доцільно розкрити роль церкви у формуванні правової культури, моральних норм і суспільних відносин. Варто також проаналізувати зміни у шлюбно-сімейних відносинах та побутовій культурі населення. Особливу увагу слід приділити впливу візантійської традиції на формування духовної та культурної спадщини Русі.

Практичне завдання (одне на вибір):

Проаналізувати писемні джерела про хрещення Русі. Відзначити головні аспекти літописної легенди про вибір віри князем Володимиром.

Дискусійне питання: "Чи було прийняття християнства більше політичним рішенням, ніж релігійним вибором?" Обрати групу, сформулювати аргументи.

Група 1 – аргументи на користь політичного рішення.

Група 2 – аргументи на користь духовного вибору.

Рольова гра "Мандрівник з майбутнього". Ситуація: Уявіть, що ви на машині часу опинились серед радників князя Володимира Великого, які допомагають йому вирішити питання про вибір віри. Вам потрібно навести аргументи з майбутнього, щоб переконати його прийняти саме християнство, а не іслам чи юдаїзм.

Тема 3. Ідейний та організаційний розвиток православної церкви в умовах іноземної влади (друга половина XIV – кінець XVI ст.)

Мета заняття: Розкрити особливості ідейного та організаційного розвитку православної церкви в умовах польсько-литовського панування, проаналізувати її роль у збереженні національної ідентичності та духовного життя українського народу.

Питання для обговорення:

1. Становище православної церкви в українських землях у другій половині XIV – XV ст.: Зміни в адміністративно-територіальному поділі та суспільному статусі.
2. Роль православних братств у збереженні національно-релігійної ідентичності.
3. Флорентійська унія, її роль в історії українського православ'я.
4. Причини укладання та наслідки Берестейської унії 1596 р.

Практичне завдання:

Підготувати доповідь-презентацію на тему: Роль православних братств у збереженні національно-релігійної ідентичності.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Становище православної церкви в українських землях у другій половині XIV – XV ст.: зміни в адміністративно-територіальному поділі та суспільному статусі

У процесі підготовки слід охарактеризувати політичні зміни, пов'язані з входженням українських земель до складу Великого князівства Литовського та Польського королівства. Необхідно звернути увагу на трансформації церковної організації, зміни у статусі Київської митрополії та спроби створення окремих митрополій. Важливо проаналізувати становище православного духовенства в умовах поширення католицизму та політики польської влади. Доцільно висвітлити вплив церковних процесів на суспільний статус православного населення. Варто також звернути увагу на

взаємини між Константинопольським патріархатом і місцевою церковною ієрархією та проблему збереження православної традиції.

2. Роль православних братств у збереженні національно-релігійної ідентичності

Готуючи питання, необхідно визначити причини виникнення православних братств та особливості їх діяльності. Важливо звернути увагу на культурно-освітню, благодійну та релігійну функції братств. Необхідно проаналізувати роль братських шкіл, друкарень і полемічної літератури у захисті православ'я та української культурної традиції. Доцільно розкрити діяльність Львівського, Київського та інших братств, їх взаємини з церковною ієрархією та Константинопольським патріархатом. Варто звернути увагу на участь міщанства у братському русі та його значення для формування елементів громадянського суспільства. Особливу увагу слід приділити внеску братств у збереження національної самосвідомості.

3. Флорентійська унія, її роль в історії українського православ'я

Під час підготовки необхідно з'ясувати історичні обставини укладення Флорентійської унії 1439 р. та її головні положення. Слід звернути увагу на позицію Візантії, Риму та православного духовенства щодо об'єднання церков. Важливо проаналізувати ставлення українських ієрархів та суспільства до унії. Необхідно показати причини неприйняття унії значною частиною православного населення та її обмежений вплив на церковне життя українських земель. Доцільно розкрити значення Флорентійської унії як передумови пізніших унійних процесів. Варто також звернути увагу на політичний контекст церковного зближення Сходу і Заходу.

4. Причини укладання та наслідки Берестейської унії 1596 р.

У процесі підготовки необхідно визначити внутрішні та зовнішні причини укладення Берестейської унії. Важливо проаналізувати кризовий стан православної церкви, вплив католицької Контрреформації та політику Речі Посполитої. Слід звернути увагу на позиції прихильників і противників

унії, діяльність єпископату, братств і козацтва. Необхідно розкрити основні рішення Берестейського собору та особливості створення греко-католицької церкви. Доцільно проаналізувати наслідки унії для українського суспільства: загострення міжконфесійного протистояння, розвиток полемічної літератури та зміцнення православного руху. Особливу увагу варто приділити довготривалому впливу унії на релігійне та національне життя України.

Тема 4. Греко-католицька та православна церкви в Україні у XVII ст.: аспекти взаємовпливів.

Мета заняття: Ознайомитись із особливостями розвитку греко-католицької та православної церков в Україні у XVII ст., проаналізувати їхні взаємовпливи в духовній, культурній та суспільно-політичній сферах

Питання для обговорення:

1. Роль союзу православної церкви і козацтва у відродженні та розвитку церковного життя.
2. Реформи П. Могили.
3. Церковно-релігійний чинник у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.
4. Підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Роль союзу православної церкви і козацтва у відродженні та розвитку церковного життя

Під час підготовки необхідно з'ясувати причини зближення православної церкви та українського козацтва наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Важливо звернути увагу на роль козацтва у захисті православної віри та підтримці церковної ієрархії після Берестейської унії. Необхідно проаналізувати участь козаків у відновленні православної митрополії 1620 р. та підтримці братств, шкіл і монастирів. Доцільно

показати, як церковно-козацький союз вплинув на формування національно-релігійної свідомості українського суспільства. Варто звернути увагу на політичний аспект цього союзу та його значення для консолідації православного населення.

2. Реформи П. Могили

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати діяльність митрополита Петра Могили як церковного реформатора. Важливо звернути увагу на його заходи щодо зміцнення церковної дисципліни, упорядкування богослужіння та підвищення освітнього рівня духовенства. Необхідно проаналізувати значення «Требника» та «Православного сповідання віри» для розвитку православної традиції. Доцільно розкрити роль Петра Могили у створенні Києво-Могилянської колегії та розвитку освіти. Варто звернути увагу на вплив реформ на піднесення авторитету православної церкви в умовах міжконфесійного протистояння. Особливу увагу слід приділити поєднанню православної традиції із західноєвропейськими освітніми впливами.

3. Церковно-релігійний чинник у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.

У процесі підготовки слід визначити місце релігійного чинника у причинах і перебігу Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Необхідно звернути увагу на становище православного населення у Речі Посполитій та роль конфесійного протистояння. Важливо проаналізувати підтримку православною церквою козацького руху та ставлення духовенства до подій війни. Доцільно показати, як релігійні гасла використовувалися для мобілізації населення. Варто звернути увагу на зміни у становищі православної церкви після утворення Гетьманщини та на міжнародний церковно-політичний контекст подій.

4. Підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату

Під час підготовки необхідно з'ясувати політичні та церковні передумови переходу Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріархату у 1686 р. Слід звернути увагу на роль московської влади, Константинопольського патріархату та гетьманської адміністрації у цьому процесі. Важливо проаналізувати канонічний аспект підпорядкування та суперечки щодо його легітимності. Необхідно визначити наслідки цього рішення для автономії української церкви, розвитку духовної освіти та церковної традиції. Доцільно звернути увагу на поступове посилення контролю Московського патріархату над церковним життям в Україні та його вплив на культурно-національні процеси.

Практичне завдання:

Підготуйте есе на тему «Взаємовпливи греко-католицької та православної церков в Україні XVII ст.: діалог чи протистояння?». У своїй роботі наведіть приклади співпраці та конфліктів між церквами, а також охарактеризуйте їхній вплив на суспільство.

Тема 5: Ліквідація національних особливостей православної церкви в Україні в умовах наступу російського царизму у XVIII-XIX ст.

Мета заняття: Проаналізувати політику Російської імперії щодо православної церкви в Україні у XVIII–XIX ст. Визначити основні етапи та механізми русифікації православної церкви. Дослідити наслідки ліквідації автономії Київської митрополії та впливу імперської політики на релігійне життя українців.

Питання для обговорення:

1. Політика Петра I щодо православної церкви в Україні: ліквідація автономії Київської митрополії, підпорядкування Московському патріархатові.

2. Синодальний період (1721–1917): контроль російської держави над церквою, роль Святійшого Синоду.
3. Русифікація духовенства та богослужіння: заборона української мови в церковному житті, зміна кадрової політики в духовних академіях та семінаріях.
4. Закриття православних монастирів та конфіскація церковних земель: імперська політика секуляризації та обмеження впливу українського духовенства.
5. Православна церква в українському національному русі XIX ст.: ставлення українських громадських діячів до імперської церковної політики.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Політика Петра I щодо православної церкви в Україні: ліквідація автономії Київської митрополії, підпорядкування Московському патріархату

У процесі підготовки необхідно охарактеризувати церковну політику Петра I в контексті централізації Російської імперії. Важливо звернути увагу на заходи щодо обмеження автономії Київської митрополії та посилення контролю над українським духовенством. Необхідно проаналізувати адміністративні зміни, кадрову політику та втручання держави у церковні справи. Доцільно показати, як імперська влада використовувала церкву для інтеграції українських земель. Варто звернути увагу на реакцію українського духовенства та суспільства на ці процеси. Особливу увагу слід приділити довготривалим наслідкам підпорядкування української церкви імперському центру.

2. Синодальний період (1721–1917): контроль російської держави над церквою, роль Святійшого Синоду

Готуючи питання, необхідно з'ясувати причини ліквідації патріаршества в Російській імперії та створення Святійшого Синоду. Важливо проаналізувати особливості синодальної системи управління церквою та механізми державного контролю над духовенством. Необхідно звернути увагу на роль обер-прокурора Синоду та підпорядкування церкви імперській адміністрації. Доцільно показати вплив синодальної системи на церковне життя українських земель, духовну освіту та кадрову політику. Варто також розкрити становище православної церкви як складової державного апарату та її роль у підтримці імперської ідеології.

3. Русифікація духовенства та богослужіння: заборона української мови в церковному житті, зміна кадрової політики в духовних академіях та семінаріях

Під час підготовки необхідно визначити основні напрями русифікаційної політики Російської імперії щодо української церкви. Слід звернути увагу на заборону використання української мови у богослужінні, книгодрукуванні та духовній освіті. Важливо проаналізувати кадрову політику в духовних академіях і семінаріях, спрямовану на посилення російського впливу. Необхідно показати, як русифікація впливала на культурну та національну ідентичність українського духовенства. Доцільно звернути увагу на реакцію української інтелігенції та духовних діячів на імперську політику. Варто також оцінити наслідки цих процесів для розвитку української церковної традиції.

4. Закриття православних монастирів та конфіскація церковних земель: імперська політика секуляризації та обмеження впливу українського духовенства

У процесі підготовки слід охарактеризувати секуляризаційну політику Російської імперії щодо православної церкви. Необхідно звернути увагу на конфіскацію церковних і монастирських земель, скорочення кількості монастирів та обмеження економічної бази духовенства. Важливо

проаналізувати мотиви імперської влади: посилення державного контролю, фінансові інтереси та зменшення суспільного впливу церкви. Доцільно показати наслідки цих заходів для розвитку освіти, благодійності та духовного життя. Варто звернути увагу на становище українських монастирів як осередків культури й національної традиції та зміни їх ролі у суспільстві.

5. Православна церква в українському національному русі XIX ст.: ставлення українських громадських діячів до імперської церковної політики

Готуючи питання, необхідно з'ясувати місце православної церкви в українському національному русі XIX ст. Важливо звернути увагу на ставлення українських інтелектуалів і громадських діячів до імперської церковної політики та процесів русифікації. Необхідно проаналізувати погляди представників Кирило-Мефодіївського братства, діячів українського культурного відродження та духовенства. Доцільно розкрити суперечливу роль церкви: підтримка імперської влади та водночас участь окремих священнослужителів у розвитку української культури. Варто звернути увагу на взаємозв'язок національного руху, мовного питання та боротьби за культурну автономію.

Практичне завдання:

Підготуйте есе на тему «Русифікація церкви як частина колоніальної політики Російської імперії».

Тема 6: Іслам та іудаїзм на українських землях в XV — XIX ст.

Мета заняття: Дослідити особливості ісламської та іудейської релігійних традицій на українських землях у XV–XIX ст. Оцінити вплив цих релігійних громад на соціально-економічний, культурний та політичний розвиток українських земель.

Питання для обговорення:

1. Іслам в Україні у XV–XIX ст. Кримське ханство як центр ісламу на українських землях.
2. Доля ісламу після приєднання Криму до Російської імперії (1783).
3. Іудаїзм в Україні у XV–XIX ст.
4. Походження та розвиток хасидизму у XVIII ст.: головні центри та постаті.
5. Іудаїзм в умовах Російської та Австрійської імперій.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Іслам в Україні у XV–XIX ст. Кримське ханство як центр ісламу на українських землях

Під час підготовки необхідно охарактеризувати поширення ісламу на території України та роль Кримського ханства як політичного і релігійного центру мусульманського населення. Важливо звернути увагу на особливості релігійного життя кримських татар, діяльність мусульманського духовенства та систему освіти. Необхідно проаналізувати взаємини Кримського ханства з Османською імперією та українськими землями. Доцільно розкрити значення ісламу у формуванні культурної та правової традиції кримськотатарського суспільства. Варто також звернути увагу на міжрелігійні контакти та специфіку співіснування мусульманського і християнського населення.

2. Доля ісламу після приєднання Криму до Російської імперії (1783)

У процесі підготовки слід визначити наслідки приєднання Криму до Російської імперії для мусульманського населення. Необхідно звернути увагу на зміну адміністративного статусу мусульманських громад, політику імперської влади щодо ісламу та духовенства. Важливо проаналізувати процеси еміграції кримських татар до Османської імперії та демографічні зміни в регіоні. Доцільно показати, як імперська політика впливала на релігійне життя, освіту та культуру мусульманського населення. Варто

звернути увагу на форми збереження ісламської традиції в умовах політичного та культурного тиску.

3. Іудаїзм в Україні у XV–XIX ст.

Готуючи питання, необхідно охарактеризувати становище єврейських громад на українських землях у різні історичні періоди. Важливо звернути увагу на особливості організації релігійного життя, функціонування кагалів та роль рабинів. Необхідно проаналізувати правове становище єврейського населення у Речі Посполитій, Російській та Австрійській імперіях. Доцільно розкрити вплив соціально-економічних процесів і міжетнічних конфліктів на розвиток юдейських громад. Варто звернути увагу на культурну автономію єврейського населення, розвиток освіти та релігійної традиції. Особливу увагу слід приділити регіональним особливостям поширення іудаїзму.

4. Походження та розвиток хасидизму у XVIII ст.: головні центри та постаті

Під час підготовки необхідно з'ясувати причини виникнення хасидизму та його місце в історії східноєвропейського юдаїзму. Слід звернути увагу на діяльність Ізраїля Баал Шем Това та особливості хасидського вчення. Важливо проаналізувати основні центри поширення хасидизму на українських землях і роль цадиків у житті громад. Необхідно показати відмінності між хасидами та традиційними юдейськими колами. Доцільно звернути увагу на духовні, соціальні та культурні аспекти хасидського руху. Варто також оцінити вплив хасидизму на релігійну культуру єврейського населення України.

5. Іудаїзм в умовах Російської та Австрійської імперій

У процесі підготовки слід порівняти становище юдейських громад у Російській та Австрійській імперіях. Необхідно звернути увагу на правові обмеження, політику держав щодо єврейського населення та особливості релігійного життя. Важливо проаналізувати поняття «смуги осілості», процеси асиміляції та модернізації єврейських громад. Доцільно розкрити

вплив реформ австрійської влади у Галичині та політики Російської імперії на розвиток іудаїзму. Варто звернути увагу на зміни у сфері освіти, культури та громадської активності єврейського населення.

Практичне завдання:

Підготуйте есе на тему «Євреї та українці у ХІХ ст.: співпраця чи відчуження?».

Тема 7: Релігійне відродження в Україні початку ХХ ст.

Мета заняття: Дослідити особливості релігійних процесів в Україні на початку ХХ ст. Проаналізувати діяльність Української автокефальної церкви.

Питання для обговорення:

1. Релігійне-церковне становище в Україні за доби Центральної Ради.
2. Релігійно-церковне життя в Українській державі Павла Скоропадського.
3. Релігійна політика Директорії УНР. Іван Огієнко на чолі Міністерства сповідань.
4. Створення Української Автокефальної Православної Церкви. Митрополит Василь Липківський як очільник УАПЦ.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Релігійне-церковне становище в Україні за доби Центральної Ради

Під час підготовки необхідно охарактеризувати особливості державно-церковних відносин у період Центральної Ради. Важливо звернути увагу на демократичний характер релігійної політики та спроби забезпечення свободи совісті. Необхідно проаналізувати процеси українізації церковного життя та зростання ідей автокефалії православної церкви. Доцільно розкрити позицію різних політичних сил щодо церковного питання. Варто звернути увагу на труднощі реалізації церковних реформ в умовах революційних подій та

політичної нестабільності. Особливу увагу слід приділити значенню церковного чинника у формуванні української державності.

2. Релігійно-церковне життя в Українській державі Павла Скоропадського

Готуючи питання, необхідно з'ясувати особливості церковної політики гетьмана Павла Скоропадського. Важливо звернути увагу на спроби стабілізації церковного життя та підтримку православної церкви з боку держави. Необхідно проаналізувати ставлення влади до ідеї автокефалії та взаємини з Московським патріархатом. Доцільно показати роль духовенства у суспільно-політичному житті Української держави. Варто звернути увагу на розвиток духовної освіти та українізаційні процеси у церковному середовищі. Особливу увагу слід приділити суперечностям між державними інтересами та церковними прагненнями.

3. Релігійна політика Директорії УНР. Іван Огієнко на чолі Міністерства сповідань

У процесі підготовки слід охарактеризувати основні напрями релігійної політики Директорії УНР. Необхідно звернути увагу на діяльність Міністерства сповідань та внесок Івана Огієнка у процес українізації церкви. Важливо проаналізувати заходи щодо впровадження української мови в богослужіння та підтримки автокефального руху. Доцільно розкрити труднощі реалізації церковної політики в умовах воєнно-політичної кризи. Варто звернути увагу на взаємини державної влади з православним духовенством та іншими конфесіями. Особливу увагу слід приділити ролі Івана Огієнка у розвитку української церковної думки.

4. Створення Української Автокефальної Православної Церкви. Митрополит Василь Липківський як очільник УАПЦ

Під час підготовки необхідно з'ясувати передумови створення Української Автокефальної Православної Церкви та особливості її організації. Важливо звернути увагу на Всеукраїнський православний

церковний собор 1921 р. та проголошення автокефалії. Необхідно проаналізувати діяльність митрополита Василя Липківського, його погляди та роль у розвитку УАПЦ. Доцільно розкрити специфіку богослужбової практики та українізаційних процесів у церкві. Варто звернути увагу на ставлення радянської влади до УАПЦ та причини подальших репресій проти автокефального руху.

Практичне завдання:

Підготуйте есе на тему «Роль Української автокефальної православної церкви в релігійному житті початку ХХ ст.».

Тема 8: Антицерковна політика радянського тоталітаризму.

Мета заняття: Дослідити особливості релігійних процесів в Україні протягом ХХ ст. Відзначити вплив тоталітаризму на розвиток церковного життя.

Питання для обговорення:

1. Перші спроби наступу тоталітаризму на церкву.
2. Церковне життя в Україні під час Другої світової війни.
3. Українська специфіка післявоєнного розвитку Православної церкви. Новий наступ влади на релігію.
4. Боротьба з релігією в 1960 – першій половині 1980-х рр. та зміна державної політики щодо церкви в роки перебудови.
5. Греко-католицька церква в «країні рад». Інші релігійні течії на території України.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Перші спроби наступу тоталітаризму на церкву

Під час підготовки питання необхідно з'ясувати причини формування антирелігійної політики більшовицької влади та її ідеологічні засади. Варто звернути увагу на марксистське розуміння релігії, політику секуляризації та

прагнення встановити повний контроль над суспільством. Необхідно проаналізувати перші декрети радянської влади щодо відокремлення церкви від держави і школи від церкви, конфіскацію церковного майна, обмеження діяльності духовенства. Окремо слід охарактеризувати форми репресій проти церковних діячів, ліквідацію релігійних організацій і реакцію віруючих на дії влади. Важливо простежити специфіку становища православних, греко-католиків і протестантських громад в Україні у 1920–1930-х рр.

2. Церковне життя в Україні під час Другої світової війни

Розкриваючи питання, слід охарактеризувати становище церков в умовах німецької окупації та воєнних дій. Важливо звернути увагу на зміну політики радянської влади щодо релігії під час війни, причини часткового послаблення антирелігійного тиску та відновлення діяльності окремих церковних структур. Необхідно проаналізувати процес відродження релігійного життя на окупованих територіях, діяльність Української автокефальної православної церкви та Автономної православної церкви. Варто розглянути взаємини між церковними інституціями, окупаційною владою та населенням. Особливу увагу доцільно приділити моральній і гуманітарній ролі церкви в умовах війни, а також проблемі колабораціонізму та його оцінкам в історіографії.

3. Українська специфіка післявоєнного розвитку Православної церкви. Новий наступ влади на релігію

У процесі підготовки необхідно визначити особливості становища Православної церкви в УРСР після завершення Другої світової війни. Слід звернути увагу на посилення контролю держави над церковним життям, діяльність Ради у справах РПЦ та механізми підпорядкування духовенства радянській системі. Важливо проаналізувати причини нового антирелігійного наступу наприкінці 1940-х – 1950-х рр., закриття храмів і монастирів, обмеження богословської освіти та репресії проти духовенства. Окремо варто розглянути ліквідацію УГКЦ у 1946 р. та її наслідки для релігійного життя

Західної України. Необхідно простежити, як церковні громади пристосовувалися до умов постійного державного тиску.

4. Боротьба з релігією в 1960 – першій половині 1980-х рр. та зміна державної політики щодо церкви в роки перебудови

Під час опрацювання питання необхідно охарактеризувати антирелігійну кампанію доби М. Хрущова та її продовження у 1970-х – першій половині 1980-х рр. Варто звернути увагу на адміністративні методи боротьби з релігією: закриття храмів, обмеження діяльності духовенства, контроль за релігійним вихованням молоді, пропаганду атеїзму. Необхідно проаналізувати становище православних, протестантських і підпільних греко-католицьких громад. Важливо визначити роль дисидентського руху у захисті свободи совісті. Окрему увагу слід приділити змінам державної політики в роки перебудови, легалізації релігійної діяльності, розширенню прав церков та відновленню суспільного значення релігії наприкінці 1980-х рр.

5. Греко-католицька церква в «країні рад». Інші релігійні течії на території України

Розглядаючи питання, необхідно охарактеризувати становище Української греко-католицької церкви після її офіційної ліквідації у 1946 р. Важливо звернути увагу на діяльність підпільної церкви, роль духовенства і мирян у збереженні релігійної традиції, а також участь УГКЦ у русі за права віруючих. Необхідно проаналізувати методи переслідування греко-католиків радянською владою. Окремо слід розглянути розвиток протестантських течій, римо-католицьких громад, юдейських і мусульманських релігійних спільнот на території України. Варто визначити особливості їхнього правового становища, форми взаємодії з владою та специфіку релігійного життя в умовах радянської атеїстичної політики.

Практичне завдання:

На основі історичних документів, спогадів очевидців, наукових праць та нормативних актів радянської влади підготуйте аналітичну таблицю «Методи антицерковної політики радянського режиму в Україні у 1920–1980-х рр.». У таблиці необхідно виокремити етапи державної політики щодо церкви, форми тиску на релігійні організації, наслідки для православних, греко-католицьких і протестантських громад, а також форми опору віруючих. Зробіть узагальнюючий висновок про вплив тоталітарної політики на релігійне життя та духовну культуру українського суспільства.

Тема 9: Православ'я та інші релігійні течії в період незалежності України.

Мета заняття: Дослідити особливості релігійних процесів в Україні наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст.

Питання для обговорення:

1. Релігійний чинник у контексті національно-політичного життя України.
2. Проблема відродження Української автокефальної православної церкви.
3. Міжцерковний конфлікт та пошуки шляхів його подолання.
4. Основні релігійні організації в сучасній Українській державі.

Методичні рекомендації до підготовки:

1. Релігійний чинник у контексті національно-політичного життя України 1991–2000 рр.

У процесі підготовки необхідно визначити місце релігійного чинника у формуванні незалежної Української держави. Слід звернути увагу на вплив церков і релігійних організацій на суспільно-політичні процеси, національне відродження та становлення громадянського суспільства. Важливо проаналізувати законодавче забезпечення свободи совісті, розвиток

державно-церковних відносин та участь церков у суспільному житті. Необхідно охарактеризувати роль релігійних інституцій у питаннях національної ідентичності, духовного виховання та міжконфесійного діалогу. Окрему увагу слід приділити регіональним особливостям релігійної ситуації в Україні у 1990-х рр. та впливу політичних процесів на міжцерковні відносини.

2. Проблема відродження Української автокефальної православної церкви та легалізація УГКЦ (1989–1990 рр.)

Під час підготовки питання необхідно розкрити передумови відродження Української автокефальної православної церкви наприкінці 1980-х рр. та причини легалізації Української греко-католицької церкви. Варто звернути увагу на суспільно-політичні зміни доби перебудови, послаблення державного контролю над релігійним життям та активізацію національно-релігійного руху. Необхідно проаналізувати роль духовенства, громадських організацій і віруючих у процесах легалізації церковних структур. Важливо визначити труднощі, які супроводжували відновлення діяльності УАПЦ та УГКЦ, зокрема конфлікти навколо храмів і майна. Доцільно також звернути увагу на реакцію радянської влади та Московського патріархату на ці процеси.

3. Міжцерковний конфлікт та пошуки шляхів його подолання

Розкриваючи тему, необхідно з'ясувати основні причини міжконфесійних конфліктів в Україні у 1990-х рр. Слід звернути увагу на суперечки між православними юрисдикціями, конфлікти навколо церковного майна, проблеми канонічного визнання та політичний чинник у міжцерковних відносинах. Важливо проаналізувати позиції різних церков щодо єдності українського православ'я та можливостей подолання конфронтації. Необхідно визначити роль держави, громадських організацій і міжнародних релігійних структур у врегулюванні конфліктів. Окрему увагу слід приділити розвитку міжконфесійного діалогу, створенню Всеукраїнської

ради церков і релігійних організацій та пошукам моделей співіснування релігійних спільнот у поліконфесійному суспільстві.

4. Основні релігійні організації в сучасній Українській державі

Під час підготовки необхідно охарактеризувати сучасну конфесійну карту України та визначити найбільш впливові релігійні організації держави. Варто звернути увагу на структуру православ'я в Україні, діяльність Православної церкви України, Української православної церкви, Української греко-католицької церкви, римо-католицьких, протестантських, юдейських і мусульманських громад. Необхідно проаналізувати особливості їхньої організаційної структури, напрями діяльності та роль у суспільному житті. Важливо визначити тенденції розвитку сучасної релігійності, проблеми міжконфесійних відносин і вплив релігійних організацій на культурні, освітні та соціальні процеси в Україні. Доцільно також звернути увагу на сучасні виклики державно-церковних відносин.

Практичне завдання:

Підготуйте порівняльний аналіз сучасних релігійних організацій України (Православна церква України, Українська греко-католицька церква, протестантські спільноти, мусульманські та юдейські громади). Для цього створіть презентацію або порівняльну схему, у якій охарактеризуйте особливості їхньої організаційної структури, географію поширення, напрями суспільної діяльності, участь у волонтерських та гуманітарних ініціативах, а також роль у формуванні громадянського суспільства України. У висновках визначте основні тенденції розвитку сучасного релігійного середовища України.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

Самостійна робота є невід'ємною складовою процесу навчання вищої школи та має важливе значення для оволодіння дисципліною «Новітня історія країн світу». Вона дозволяє здобувачам глибше засвоїти матеріал, сформувати навички аналізу історичних процесів, опанувати методику роботи з джерелами, розвивати критичне мислення та вміння систематизувати інформацію. Самостійна робота сприяє формуванню академічної самостійності, відповідальності за результати власного навчання та умінню аргументовано висловлювати власну позицію під час дискусій, семінарів та письмових робіт.

Основна мета самостійної роботи полягає у поглибленому опануванні теоретичного та фактичного матеріалу, що викладається на лекціях і семінарах. Виконання самостійних завдань дозволяє здобувачам освіти не лише повторити інформацію, а й критично її осмислити, зіставити різні джерела, проаналізувати факти та події з позицій історичної науки. Це допомагає формувати комплексне уявлення про соціально-політичний, економічний, культурний та науковий розвиток окремих країн і регіонів світу у визначені історичні періоди. Самостійна робота сприяє розвитку умінь робити історичні порівняння, визначати причинно-наслідкові зв'язки та формувати власні висновки на основі наукових даних.

Також самостійна робота дозволяє студентам готуватися до дискусій на семінарських заняттях, писати аналітичні та реферативні роботи, а також підготуватися до контролю знань. Вона стимулює інтерес до історичної науки та формує вміння використовувати сучасні методи дослідження історичних процесів, що є особливо важливим для дисциплін, пов'язаних із всесвітньою історією.

Ефективна самостійна робота передбачає організований та системний пошук інформації. Насамперед слід визначити ключові питання та проблеми, які необхідно опрацювати відповідно до завдання. Пошук інформації може здійснюватися за такими напрямками:

1. Навчальна література – підручники, навчальні посібники, енциклопедії, що рекомендуються викладачем. Вони надають базову, перевірену та структуровану інформацію, яка є основою для подальшого аналізу.

2. Наукові статті та публікації – сучасні наукові журнали, збірники конференцій, праці дослідників у галузі всесвітньої історії. Вони дозволяють ознайомитися з різними точками зору, сучасними методами дослідження та дискусійними питаннями.

3. Джерела епохи – хроніки, укази, листи, мемуари, договори, офіційні документи, статистичні матеріали. Робота з первинними джерелами дозволяє студентам аналізувати фактичний матеріал безпосередньо, формувати критичне ставлення до історичних фактів та робити власні висновки.

4. Електронні ресурси – наукові бази даних, цифрові архіви, бібліотеки, відкриті історичні портали. Важливо перевіряти достовірність і наукову цінність електронних джерел, користуватися авторитетними сайтами та електронними бібліотеками.

Під час пошуку інформації студент повинен систематизувати матеріал, робити нотатки, виділяти ключові дати, події, особистості, поняття, а також звертати увагу на причинно-наслідкові зв'язки та історичні закономірності.

Робота з джерелами потребує дотримання чітких правил, що забезпечують наукову достовірність та правильне оформлення роботи:

1. Визначення типу джерела – первинне чи вторинне. Первинні джерела дозволяють вивчати безпосередньо фактичний матеріал,

вторинні – аналізувати його та ознайомлюватися з інтерпретаціями істориків.

2. Критичний аналіз джерела – необхідно оцінювати авторство, час створення, мету та контекст джерела, визначати можливу упередженість або обмеження інформації.

3. Порівняння джерел – для глибшого розуміння подій доцільно зіставляти різні джерела, звертати увагу на розбіжності у фактах та оцінках, формулювати власні висновки.

4. Фіксування інформації – вести записи у зручній формі: конспекти, таблиці, схеми, хронології, цитати з точним зазначенням джерела.

5. Посилання на джерела – всі використані матеріали повинні бути правильно оформлені у роботі відповідно до академічних стандартів. Це забезпечує достовірність і наукову етику.

Результати самостійної роботи слід оформлювати у структурованому та логічному вигляді, дотримуючись вимог академічної доброчесності. Конкретні вимоги до оформлення визначаються специфікою завдання.

По кожній темі здобувач виконує одне із запропонованих завдань на власний вибір.

ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

Тема 1. Релігійні вірування неслов'янських етносів на території України.

1. Підготуйте історико-етнографічну характеристику релігійних вірувань одного з неслов'янських народів, які проживали на території України (татари, караїми, кримчаки, греки, вірмени, євреї тощо).

2. Створіть порівняльну таблицю традиційних вірувань і релігійних практик неслов'янських етносів України та визначте їхній вплив на культурний розвиток регіонів.

3. Підготуйте повідомлення про роль релігійних громад неслов'янських народів у розвитку освіти, архітектури та міжкультурних контактів в Україні.

Тема 2. Галицька митрополія в XIV-XV ст.

1. Проаналізуйте історичні передумови утворення Галицької митрополії та визначте її значення для розвитку церковного життя Русі-України.

2. Підготуйте схему церковної структури Галицької митрополії та охарактеризуйте її взаємини з Константинопольським патріархатом.

3. Напишіть коротке есе на тему: «Галицька митрополія як чинник збереження політичної та духовної самостійності українських земель».

Тема 3. Реформація на українських землях у XVI ст.

1. Визначте основні причини поширення реформаційних ідей на українських землях у XVI ст. та охарактеризуйте їхні особливості.

2. Підготуйте порівняльну характеристику кальвінізму, лютеранства та антитринітаризму на українських землях.

3. Проаналізуйте вплив Реформації на розвиток освіти, книгодрукування та релігійної полеміки в Україні.

Тема 4. Відродження православної церкви у першій половині XVII ст. Реформаторська діяльність Петра Могили.

1. Охарактеризуйте становище православної церкви після Берестейської унії та причини її відродження у XVII ст.

2. Підготуйте презентацію про церковну, освітню та культурну діяльність Петра Могили.

3. Проаналізуйте значення «Православного сповідання віри» та реформ Петра Могили для розвитку українського православ'я.

Тема 5. Греко-католицька церква на українських землях в Австрійській (Австро-Угорській) імперії.

1. Визначте особливості правового становища греко-католицької церкви в Австрійській імперії у XVIII–XIX ст.

2. Підготуйте повідомлення про роль греко-католицького духовенства у розвитку українського національного руху в Галичині.

3. Проаналізуйте діяльність митрополита Андрея Шептицького у контексті суспільного та релігійного життя українців.

Тема 6. Вірменська апостольська церква в Україні до XX ст.

1. Охарактеризуйте причини переселення вірмен на українські землі та особливості формування їхніх релігійних громад.

2. Підготуйте історичну довідку про діяльність вірменських церковних центрів у Львові, Кам'янці-Подільському чи інших містах України.

3. Проаналізуйте роль Вірменської апостольської церкви у збереженні етнічної ідентичності вірмен України.

Тема 7. Українська автокефальна православна церква.

1. Визначте історичні передумови виникнення Української автокефальної православної церкви у ХХ ст.
2. Підготуйте хронологічну таблицю основних етапів розвитку УАПЦ у 1920-х рр. та в період відновлення незалежності України.
3. Проаналізуйте причини та наслідки боротьби за автокефалію українського православ'я.

Тема 8. Українська греко-католицька церква у 1930-х – 1980-х роках.

1. Охарактеризуйте становище УГКЦ у Західній Україні напередодні Другої світової війни.
2. Проаналізуйте причини, перебіг та наслідки Львівського псевдособору 1946 р.
3. Підготуйте повідомлення про діяльність підпільної УГКЦ та роль духовенства і мирян у збереженні церкви в радянський період.

Тема 9. Католицизм та протестантизм в період незалежності України.

1. Дослідіть основні напрями розвитку римо-католицької церкви в Україні після 1991 р.
2. Підготуйте порівняльну характеристику найбільших протестантських течій сучасної України.
3. Проаналізуйте участь католицьких і протестантських організацій у благодійній, освітній та гуманітарній діяльності в Україні.

Тема 10. Етноконфесійні та нові релігійні організації в Україні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

1. Визначте особливості розвитку етноконфесійних спільнот України в умовах незалежності.

2. Підготуйте аналітичний огляд діяльності однієї з нових релігійних організацій в Україні (неоязичництво, східні культури, новітні християнські рухи тощо).

3. Проаналізуйте ставлення українського суспільства та держави до нових релігійних течій і проблеми забезпечення свободи совісті в сучасній Україні.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Діанова Н. М. Історія релігії та церкви в Україні і в національному та європейському контекстах : навч. посіб. для студентів спец. 032 «Історія та археологія». Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 252 с.
2. Історія релігії в Україні / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. Київ: Т-во «Знання», 1999. 735 с.
3. Нові аспекти релігійного життя в Україні в умовах соціальних викликів ХХІ століття. Народна творчість та етнологія. 2022. № 1. С. 9-17.
4. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Кн. 1-3. Київ: Либідь, 1994.
5. Шепетяк О. Історія релігій. Том 1-3. Жовква : Місіонер, 2019-2020.
6. Колодний А. М. (ред.). Історія релігії в Україні у 10 т. Київ : Український центр духовної культури, 1996–2014.
7. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів : Видавництво УКУ, 2013. 496 с.
8. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні : курс лекцій. Львів : Просвіта, 1995. 349 с.
9. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: сучасні релігійні процеси у світі й Україні. Київ : Кондор, 2013. 308 с.
10. Колодний А. Релігійна мережа України в її проблемах і перспективах. Українське релігієзнавство. 2013. № 65. С. 55-62.
11. Колодний А. М. Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників. К.: Інтерсервіс, 2017. 740 с.

12. Алексеєнко О.В. Ідея національної церкви як ключовий елемент української самоідентифікації. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 4 (12). С. 18-23.
13. Держава і церква в новітній історії України / Збірник статей за матеріалами IV Всеукраїнської наукової конференції «Держава і церква в новітній історії України» (21 – 22 листопада 2012 року). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. 384 с.
14. Пашенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів). Полтава: Вид-во ТОВ «АСМІ», 2002. 615 с.
15. Власовський І.Ф. Нарис історії Української православної церкви (в 4-х т.). Київ, 1998.
16. Лубський В. І., Історія релігій: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 776 с.
17. Федорів Ю.Д. Історія церкви в Україні. Київ: Центр учбової літератури КНУ ім. Т. Шевченка, 2021. 358 с.
18. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. : (інформаційні матеріали). Київ : Заповіт, 2020. 110 с.
19. Кошель О. М. Духовенство Правобережної України в національно-культурному і духовно-освітньому відродженні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія / за ред. О. В. Добржанського. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня „Рута”», 2022. 584 с.
20. Балюк, В. Релігійний чинник у гібридній війні Росії проти України. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2020. Вип. 1 (51). С. 5-11.
21. Журба М. А., Жолоб М.П. Піднесене і земне: релігійні громади етнічних меншин в умовах комуністичного режиму в Україні (20–30-і рр. ХХ ст.). Вінниця : Твори, 2019. 307 с.

22. Козлов М.М. Язичницький світогляд східних слов'ян: структура, еволюція, трансформація. Севастополь: Видавець Кручинін Л.Ю., 2012. 280 с.
23. Юрій М. Язичницький духовний світ східних слов'ян. Історичний вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. 2023. № 2(58). С. 6–13.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

Інститут релігійної свободи. URL: <https://irs.in.ua/ua>

Православна Церква України. URL: <https://www.pomisna.info/uk/>

Релігійно-інформаційна служба України. URL: <https://risu.org.ua>

Українська Греко-Католицька Церква. URL: <http://www.ugcc.org.ua>

Іслам в Україні. URL: <https://islam.in.ua/ua>